

Житомирський державний університет імені І. Франка

Кафедра соціальної та практичної психології

Діагностичні можливості та обмеження
графічного тесту «Дерево» К.Коха при
вивченні індивідуальних особливостей
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.

Курсова робота

студентки 53 групи

соціально-психологічного факультету

заочного відділу навчання

Гриб Лесі Валентинівни

Науковий керівник:

Опанасюк Оксана Геннадіївна

Житомир – 2009

З М І С Т

Вступ.....	3
Розділ I. ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ ДІТЕЙ.	
1.1. Особливості вікового розвитку учнів молодшого шкільного віку.....	6
1.2. Індивідуальні особливості молодших школярів.....	9
Розділ II. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ.	
2.1. Графічний тест «Дерево» К.Коха.....	13
2.2. Проблема діагностичних можливостей та обмежень графічного тесту «Дерево» К.Коха	16
Розділ III. ЕКСПЕРЕМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ.	
3.1. Методичні засади, та процедура дослідження.....	19
3.2. Дослідження індивідуальних особливостей молодших школярів.....	21
Підсумок.....	25
Додатки.....	29
Список використаних джерел.....	31

Вступ.

Актуальність дослідження.

Серед спеціалістів у галузі психодіагностики є загальновизнаним фактором думка про те, що графічна продукція дозволяє пізнати внутрішні характеристики особистості, система їх використання досить широка.

Малювання один із видів аналітико-синтетичного мислення. Малюнок є своєрідним актом комунікації, що передає певні індивідуальні смисли у символічній образній формі. Малюючи дитина здатна формувати об'єкт, або думку заново, оформляючи за допомогою малюнка свої почуття, знання, а поряд із тим індивідуальні особливості. Малюнок – це нагода отримати внутрішню рівновагу і стабілізуватися в оточуючій дійсності. Крім того це творчий акт, який дарує дітям радість досягнення, здатність діяти за бажанням, бути самим собою, виражати вільно свої почуття. Вважається, що виконуючи малюнок на задану тему, дитина несвідомо проектує зміст свого психічного, що обминає цензуру Супер - Его. Це дає можливість зрозуміти справжній психологічний зміст малюнка.

Молодший шкільний вік - це вік коли дитина опановує для себе новий вид діяльності - навчання. Головною особистісною характеристикою молодшого школяра є прийняття і усвідомлення своєї внутрішньої позиції. Психічний розвиток і особистісний розвиток дитини у молодшому шкільному віці зумовлюється особливістю соціальної ситуації розвитку – навчання у початковій школі. На цьому віковому етапі провідною діяльністю стає

навчання, основою якого є пізнавальний інтерес і нова соціальна позиція на основі вищевказаного і формуються індивідуальні особливості учнів молодшого шкільного віку.

Проективний малюнок отримав поширення у застосуванні того чи іншого дослідження, оскільки сама процедура малювання не виглядає як строго тестова, а радше ігрова, яка дозволяє відійти від реальності, вивільнитись від негативних емоцій, актуалізувати позитивні емоції.

Об'єкт дослідження – графічний тест «Дерево» К.Коха та процес формування індивідуальних особливостей дітей молодшого шкільного віку.

Предмет дослідження – діагностичні можливості та обмеження графічного тесту «Дерево» К.Коха при вивченні індивідуальних особливостей молодших школярів.

Мета дослідження – дослідити діагностичні можливості та обмеження графічного тесту «Дерево» К.Коха при вивченні індивідуальних особливостей молодших школярів.

Гіпотеза дослідження – діагностичні можливості графічного тесту «Дерево» К.Коха будуть більшими ніж його обмеження при дослідженні індивідуальних особливостей молодших школярів.

Завдання дослідження:

1. Розкрити сутність графічного тесту «Дерево» К.Коха.
2. Вивчити індивідуальні особливості дітей молодшого шкільного віку..
3. Провести дослідження індивідуальних особливостей молодших школярів за графічним тестом «Дерево» К.Коха.

4. Охарактеризувати індивідуальні особливості дітей молодшого шкільного віку за результатами проведеного дослідження.

5. Розкрити суть діагностичних можливостей та обмежень графічного тесту «Дерево» К.Коха при вивченні індивідуальних особливостей молодших школярів.

Вибірка: 21 досліджуваний учні 2 та 4 класів, молодшого шкільного віку Новодорогинської ЗОШ І-ІІ ступенів, Народицького району, Житомирської області..

Надійність та вірогідність дослідження забезпечувались репрезентативністю вибірки 21 особа (учні 2 та 4 класів), застосуванням методу адекватного меті та завданням дослідження поєднанням кількісного та якісного аналізу.

Розділ І. ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ ДІТЕЙ.

1.1. Особливості вікового розвитку учнів молодшого шкільного віку.

Дітьми, як відомо, називають учнів молодшого шкільного віку, він охоплює період життя дитини від 6-7 до 10-11 років. Основою для його визначення є час навчання дітей у початкових класах. Нижня межа цього періоду пов'язана з переходом до навчання як систематичної та цілеспрямованої діяльності. У перші його місяці ознаки дошкільного дитинства поєднуються з ознаками молодшого школяра. Часом це поєднання є досить суперечливим, що проявляється у невідповідності можливостей дитини вимогам життя, особливо вимогам школи і батьків.

Школа сприяє самостійності учня, його емансипації від впливу батьків, надає йому широкі можливості для вивчення навколишнього (фізичного і соціального) світу. Дії школяра, порівняно з діями дошкільника, набувають набагато важливішого для нього значення, оскільки він уже змушений сам відповідати за себе. У молодшому шкільному віці вже оцінюють інтелектуальні, соціальні й фізичні можливості дитини. Унаслідок цього школа стає джерелом вражень, на основі яких починається розвиток самооцінки дитини. Тут її досягнення та невдачі набувають офіційного характеру, постійно фіксуються і стають публічними. Це ставить перед необхідністю прийняти дух оцінного підходу, який з тієї пори пронизуватиме все життя.

Дитині, в молодшому шкільному віці, прийдеться пройти всі стадії спілкування, найперше з однолітками. Тут в ситуації формального рівня (всі

однокласники і ровесники) зустрічаються діти з різною природою енергії, з різною культурою мовного і емоційного спілкування, з різною волею і відмінним почуттям особистості. Зіткнення зі приймають виражені експресивні форми. Всі різновиди складу міжособистісного спілкування лягає на кожну дитину з силою справжніх реальностей соціальної взаємодії людей. Початкова школа вторгує раніш захищеного сім'єю, малим особистим досвідом спілкування дитини в ситуаціях, в реальних відносинах, потрібно навчитися відстоювати свої позиції, свою думку, своє право на незалежність – своє право бути рівним у спілкуванні з іншими людьми. Саме характер мовного і експресивного спілкування визначає міру самостійності і ступінь свободи дитини серед інших людей. У цьому віці виникають нові емоції, але разом з тим і ті, що були у них раніше, змінюють свій характер і зміст.

В молодшому шкільному віці проходить реорганізація спілкування дитини з людьми. Як зазначав Л.С. Виготський, історія культурного розвитку дитини у результаті, який може бути виявлений «як соціогенез вищих форм поведінки». Тільки в колективному житті виникає індивідуальна поведінка. Початок учбової діяльності по-новому виділяє відносини дитини з дорослими та однолітками. Реально мається дві сфери соціальних відносин: «дитина – дорослий» та «дитина – діти». У сфері «дитина – дорослий» окрім відносин «дитина – батьки» з'являються нові – «дитина – учитель», піднімаючи дитину на рівень суспільних вимог до його поведінки. В учителі для дитини втілюються нормативні вимоги з більшою точністю, ніж в сім'ї, тому що в перших умовах спілкування дитині важко виділити себе і точно оцінити

характер своєї поведінки, тільки вчитель недоторканно ставлячи вимоги дитині, оцінює його поведінку, створює умови для соціалізації поведінки дитини, приводить його до стандартизації в системі соціального простору-обов'язків і прав.

Спілкування стає більш цілеспрямованим, оскільки з'являється постійна дія вчителя, з однієї сторони, і навчального колективу - з другої. Крім того необхідно звернути увагу і на особливості спілкування молодшого школяра з оточуючими його людьми по за школою. Змінилася соціальна роль дитини у нього з'явилися нові обов'язки і нові права, які накладають відбиток на взаємовідношення з ровесниками, дорослими та з батьками. Необхідно підкреслити, ще й те, що новий характер спілкування надає важливий вплив на формування мотивів навчання, на розвиток його якостей, на формування самооцінки та рівня домагань. Від особливостей взаємовідношень дитини з учителем, однокласниками, батьками, від пізнання своєї позиції у класі, від сформованих колективних стосунків багато в чому залежить і успішність навчання дітей та формування їх особистості.

Самооцінка учнів молодших класів конкретна, ситуативна, багато в чому визначається оцінкою вчителя. Рівень домагань формується насамперед власністю досягнутих успіхів і невдач у попередній діяльності. Коли в учбовій діяльності дитини невдач більше ніж успіхів і цю ситуацію вчитель ще постійно підкріплює низькими оцінками, то результатом стає розвиток почуття невпевненості в собі та неповноцінності, які мають тенденцію поширюватися й на інші види діяльності.

Психічний розвиток і особистісний розвиток дитини у молодшому шкільному віці зумовлюється особливістю соціальної ситуації розвитку – навчання у початковій школі. На цьому віковому етапі провідною діяльністю стає навчання, основою якого є пізнавальний інтерес і нова соціальна позиція.

Діти різного віку, як відомо, дуже сильно відрізняються між собою по своєму спільному психологічному образу. Це і дає можливість говорити про психологічні особливості, типовими, наприклад, для дітей молодшого шкільного віку. Дійсно якими би яскравими індивідуальними особливостями не володіли діти, одного і того ж віку, вони, як правило, мають дещо спільне між собою.

Вікові особливості психіки дітей залежать перш за все від того в яких конкретно – історичних умовах протікає розвиток дітей, яке виховання вони отримують.

1.2. Індивідуальні особливості молодших школярів

Людина по-різному поводить у взаємодії, будучи то активним співрозмовником, то здатним до аналізу слухачем. Вона може виявляти альтруїзм, самотність, апатію, депресію тощо. Причинами цього стають як її індивідуально-психологічні властивості, так і зовнішні чинники, які спонукають до певного типу поведінки. Люди по-різному формують свій спосіб життя, сповідують різні віри, мають неоднакові переконання та світогляд, що позначається на процесі взаємодії особистості і групи, на ефективності застосування способів реагування оточення на поведінку людини.

В житті семирічних дітей проходить рішучий перелом: вони вступають в школу. Перехід до шкільного навчання означає для дітей перш за все перехід до систематичного накопичення знань. Засвоєння основ наук розширює їх кругозір, розвиває мислення, міняє характер всіх психічних процесів – сприймання, пам'яті, уваги, робить їх більш свідомими і керованими, і головне – формує у дитини основи світосприйняття. Вступ дитини у школу означає для неї перехід до нового образу життя, нової провідної діяльності, набуття обов'язків, які накладає на його суспільство, і несе відповідальність за навчальну діяльність перед батьками та школою це дозволяє дитині вступити в нові відносини з оточуючими її людьми, тобто, зайняти нове положення, характерне для школяра, у суспільстві, що є основою формування особистості дитини. Різноманітність індивідуально-психологічних особливостей людини залежить від особливостей темпераменту, тобто загальної активності індивіда, динаміки психічних станів, емоційності. До індивідуальних особливостей дитини молодшого шкільного віку належать характер, темперамент, пізнавальні потреби, які реалізуються через інтерес, емоційно забарвлену інтелектуальну вибірковість, здібності, емоції, воля, мотиви, віра, світогляд, спосіб життя. Більшість класифікацій і теорій темпераменту ґрунтується на компонентах — активності (ступені енергійності, стрімкості, швидкості чи повільності) й емоційності (особливості перебігу емоцій, почуттів, настроїв та їх якості.

Під час з'ясування співвідношення індивідуально-психологічних особливостей людини та її зовнішніх поведінкових виявів використовують

характеристики чотирьох типів темпераменту: сангвініка, флегматика, холерика, меланхоліка

Сукупність стійких індивідуальних особливостей особистості є характером, який формується і проявляється в діяльності і спілкуванні, зумовлюючи типові для неї способи поведінки. Характер у молодшому шкільному віці щойно формується, на основі темпераменту під впливом умов життя. Через недостатню сформованість вольових процесів спостерігаються імпульсивність поведінки, капризність, упертість. Темперамент є біологічним фундаментом, на якому формується особистість. Він відображає динамічні аспекти поведінки, переваги вродженого характеру. У поведінці дітей чітко виявляються особливості їхнього темпераменту, зумовлені властивостями нервової системи. Однак більшість молодших школярів чуйні, допитливі, та безпосередні у вираженні своїх почуттів та ставлень. У школяра в практиці його суспільного спілкування формуються безпосередні моральні відчуття і моральні переконання, дозволяючи йому орієнтуватися і правильно поступати в досить складних ситуаціях.

Свідоме і урівноважене керівництво правильним і всебічним формуванням особистості дитини потребує глибокого знання її індивідуальних особливостей, дозволяючи зрозуміти яке конкретне вираження отримали загальні закономірності психічного розвитку в окремому випадку.

Кожна дитина представляє собою неповторну в своїй образності людську особистість. Завдяки специфічним для даної дитини внутрішнім і зовнішнім умовам розвитку, особливостям особистісної біографії, в процесі

якої у нього накопичується власний досвід поведінки і стосунків з оточуючими людьми, у цієї дитини формуються індивідуальні, тільки їй одній притаманні особливості особистості, наприклад специфічні в кожному окремому випадку співвідношення між можливостями і потребами дитини, особливості її емоційної сфери, властиві їй риси характеру, а також те особливе співвідношення всіх сторін особистості дитини, які і створюють її індивідуальний образ і робить її несхожою ні на кого із інших дітей.

Розділ II. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ

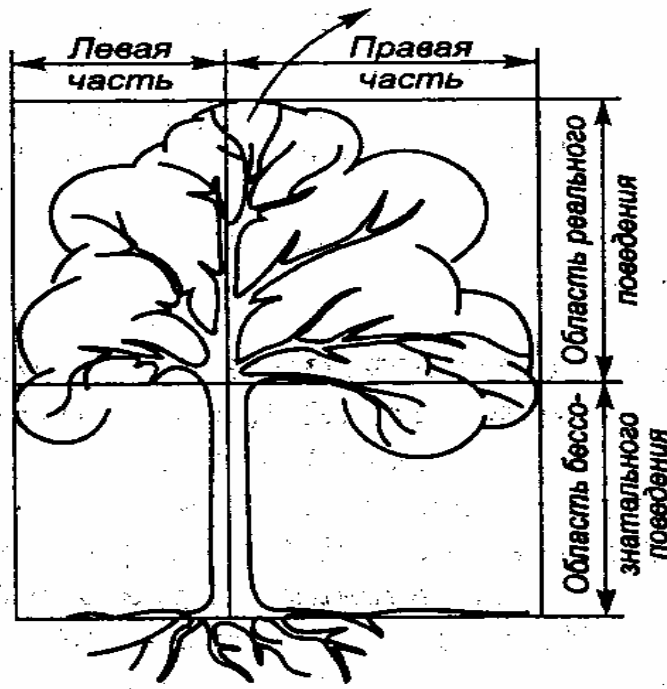
2.1. Графічний тест «Дерево» К.Коха.

В практиці психологічного відбору і супроводі навчальної діяльності школярів застосовується багато різних діагностичних методів і методик. Їх ефективність неодноразово сприймалася психологічною спільнотою. На рівні психологічного аналізу, як відмічає Е.С. Романова почерку і малюнках відображається структура і характеристики особистості, її характерологічні особливості, індивідуальний життєвий досвід, емоції і мотивація людини. Таким чином, метод аналізу графічного продукту діяльності представляє собою вид проєктивної технології, дозволяє в відповідних межах виявити і оцінити особистісні структури досліджуваних на соціальному, психологічному і соматичному рівнях. Звичайно ж, психографіка і психографологія повинні бути ключовим елементом системи взаємо погодженого комплексу методів цілісного діагностичного процесу.

Як відомо, в якості матеріалу чи об'єкта психографічного аналізу виступає почерк, а в психографії - малюнок. На перший погляд, графіка – це однозначний і структурований стимулюючий матеріал, що виносить психографію за межі проєктивної психології. Однак досліджувані в процесі діагностики об'єкт, хоч і знайомий досліджуваному, але «не конкретизований, так що по мірі виконання тесту досліджуваний може виражати свої проєкції, переносячи їх на малюнок».

Формалізований графічний тест «Дерево» (ФГТД), який буде використовуватися нами у подальшому ході дослідження, його використання в нашій країні та закордоном разом з іншими особистісними тестами дозволяє зробити висновок про концептуальній і емпіричній валідності в рамках діагностики характерних рис особистості в якості супутнього чи доповнюючого методу. Він валідний при використанні для діагностики психічного розвитку дітей. Виділений ряд особливості малюнку (розмір і пропорція, розміщення на листі паперу і т.д.), який свідчить про порушення розвитку (статистично достовірні різниці між здоровими людьми і страждаючими органічними ураженнями нервової системи). Обґрунтованість притягання психоаналітичної символіки для інтерпретації даних тесту не доведена.

Тест «Дерево» - проєктивна методика дослідження особистості. Оpubлікована К.Кохом в 1949 році. Ідея тесту належить Є.Хушеру, який використав малюнок дерева у якості психометричного інструмента. В роботі К.Коха можна знайти ретельний психологічний аналіз, оснований на співставленні і комбінуванні при знаків малюнку. Інтерпретація результатів здійснювалась з позиції психоаналізу на основі символічного значення, приділяючи тим чи іншим деталям зображення всьому малюнку. Наприклад, яблуко, намальоване на фруктовому дереві, - свідчить нерозділеному коханню, а крону потрібно розглядати як зону контакту між «Я» і навколишнім середовищем. На малюнку № 1 представлена схема К.Коха, яка використовується при аналізі результатів тесту «Дерево».

Малюнок № 1 Схема аналізу результатів, отриманих по Тесту «Дерева»

Даний метод відноситься до проєктивного і дає можливість самому проєктувати реальність і по-своєму інтерпретувати її. Тому очевидно що отриманий результат в значній мірі несе на собі відбиток особистості, її настрою, стану, відчуттів, особливостей представлення, стосунків – індивідуальних особливостей. Взагалі в кожному графічному зображенні, яке можна розглядати як невербальне повідомлення для іншого, залишається щось специфічно індивідуальне. З теоретичної точки зору це означає, що вожлива і вирішувана проблема психологічної ідентифікації людини за результатами аналізу його графічного продукту. Таким чином видно що, графічний тест «Дерево» отримав досить широке розповсюдження.

2.2. Проблема діагностичних можливостей та обмежень графічного тесту «Дерево» К.Коха.

«Ми нікуди не можемо дітися від соматичних закріплень наших бажань, конфліктів, компенсації і соціальних установок - відмічала К.Маховер - Цей факти знаходить підтвердження в феномені самопроекції в малюнку. Джерелом психічних даних являються символічні цінності...В графічній продукції ми бачимо, як із загального, оснований на особистісному досвіді». Дж. Бук вважає, що психографічні тести займають коронне положення там, де необхідно вивчення глибинних аспектів особистості. Відмічається, що малюнки більш придатні для виявлення вихідних патологічних рис, ніж проективні методики.

Як відомо, в якості матеріалу чи об'єкту психографічного аналізу виступає почерк, а в психографії – малюнок. На перший погляд, графіка - це однозначний і структурований стимульний матеріал, що виносить психографію за межі проективної психології. Однак досліджуваний в процесі діагностики об'єкт, хоч і знайомий досліджуваному, але «не конкретизований, так що по мірі виконання тесту досліджуваний може виражати свої проекції, переносячи їх на малюнки».

Символіка графічного зображення в процесі психодіагностики іноді відображає особливості само презентації людини як на свідомому, так і на несвідомому рівні. В графічному образі людина виражає свої психологічні проблем, так як сфера несвідомого здійснює свій вплив також і на його моторику, з допомогою якої виконуються реальні дії. Рефлексія, напевне,

здійснюється на рівні змісту, але не форми зображення, тобто, людина, як правило, розуміє те, що зображує, але не те, як це зображається. Дане положення кладеться в основу ілюзії, що психолог, працює в рамках проєктивної психології, через форму здібний виділити зміст. Однак тільки на основі логіки мислення зрозуміти алгоритми несвідомого неможливо, так як «несвідома логіка набагато більш глибока, ніж логіка свідомого».

Тому деякі автори вимушені звертатися до проголошення «клінічної проникливості», до вміння і досвіду дослідника, говорити про те, що даний метод являється «додатковим», потребує детального вивчення і корекції, звернути увагу на недостатність співвідношення досвіду графічних досліджень і відсутність бази їх інтерпретації. Більш того, відмічається, що про надійність психографічних методів в класифікованому виді неможна судити, так як «скільки-небудь актуальних цифрових яких представити неможливо». Однак, не дивлячись на відсутність «класичної» експериментальної перевірки, графічний метод в цілому досить переконливо демонструє свою «цінність як методики для визначення особистості в процесі її використання... дослідниками в клінічній практиці».

Формалізація малюнкового тесту К.Коха дозволяє збільшити якість аналізу графічного матеріалу, скоротити час опрацювання і стандартизувати інтерпретацію отриманих психологічних даних. Запропонований варіант методики ФГТД представляє собою спробу вироблення певного алгоритму з графічними тестами і дозволяє значно полегшити і спростити їх інтерпретацію.

Порядок роботи має класичний сценарій, по якому досліджуваним пропонують на стандартному листку паперу виконати малюнок дерева, бажано не хвойного.

Психографічний аналіз малюнка здійснюється психологом з допомогою схеми, розробленої в вигляді «логічного» дерева» системного співвідношення графічних рис малюнку з психологічними характеристиками.

Розділ III. ЕКСПЕРЕМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ.

3.1. Методичні засади, та процедура дослідження.

Особливості проєктивних технологій заключається в формуванні досліджуваними на основі не структурного стимулюючого матеріалу, заданого експериментатором, деякого суб'єктивного образу, який виражає свідомі і несвідомі аспекти цілісної психіки індивіда. Цей образ появляється і в графічній діяльності суб'єкта. Тому аналіз графічного продукту зображувальної діяльності дитини являється методом діагностики особливостей психіки досліджуваного, тобто індивідуальних особливостей.

Використовуваний нами метод графічного продукту діяльності (АГПД) представляє собою інтерпретацію зовнішніх проявів схованих, іноді несвідомих аспектів життєдіяльності дитини. Предметною областю аналізу графічного продукту діяльності являється оцінка особливості особистості, суб'єктивних емоційних переживань дитини, які кат чи наче відображаються в виконаному їм малюнку. З допомогою цього методу діагностика здійснюється шляхом оцінки цілісної особистості на соціальному, психологічному і соматичному рівнях.

Графічний тест «Дерево» К.Коха та його формалізація дозволяє збільшити якість аналізу, скоротити час опрацювання і стандартизувати інтерпретацію отриманих даних. Запропонований варіант методики

представляє собою вироблення алгоритму з графічними тестами і дозволяє значно полегшити і спростити їх інтерпретацію. Він виконується таким чином: досліджуваним пропонують на стандартному листку паперу виконати малюнок дерева, бажано не хвойного. Результати опрацьовується за допомогою схеми, розробленої в вигляді «логічного дерева» системного співвідношення графічних рис малюнку з індивідуальними особливостями.

Дослідження проводилося у Новодорогинській загальноосвітній школі I - III ступенів, Народницького району, Житомирської області, з учнями молодшого шкільного віку, а саме з 2 та 4 класами. У 2 класі навчається 10 учнів, а у 4 класі – 11. Процедура дослідження виконувалася наступним чином: у кожному класі індивідуально, дітям було роздано листки чистого паперу та оголошена інструкція: «Діти, вам пропонується намалювати дерево, так як ви це зможете зробити. Можна намалювати будь-яке дерево, але бажано не хвойне, малюнок виконуєте олівцями, фломастерами чи можливо фарбами, так як вам зручніше». Для дітей це було радше грою, а ні ж дослідженням, тому вони почували себе вільно та впевнено при цьому стараючись якнайкраще виконати завдання. Та все ж були і випадки коли, діти малювали, так би мовити сяк-так, щоб швидше, не маючи бажання брати у цьому активну участь, були пасивними та байдужими. Але це всього декілька одиниць всі інші були зацікавлені і щиро виконували завдання. Процедура малювання зайняла приблизно 20 хвилин часу, в залежності від кожної дитини індивідуально. Роботи дітей зібрано і

укомплектовано по класно по конвертах (додатки №1 і №2), а результати занесено до таблиці №1.

3.2. Дослідження індивідуальних особливостей молодших школярів.

Провівши дане дослідження, індивідуальних особливостей, серед дітей молодшого шкільного віку, у Новодорогинській школі де я і працюю, та отримавши об'єктивні дані, тепер потрібно обробити та інтерпретувати їх. Для цього спочатку обробляються та інтерпретується результати кожного досліджуваного індивідуально а вже потім у опрацьованому вигляді заносяться до зведеної таблиці, яка подана нижче:

(Таблиця № 1)

№	П І Б досліджуваного	Кл	Індивідуальні особливості
1	Синюк Наталія	2	Низька контактність, невпевненість у собі, пасивність, але разом з тим дружелюбна та самокритична – меланхолічно-флегматичний тип темпераменту.
2	Солодчук Олена	2	Обережна, стримана, добра, дещо невпевнена у своїх силах, прагне до визнання, відповідальна, несміла – сангвінічно-флегматичний тип темпераменту.
3	Ковальчук Альона	2	Чарівна, добра, відповідальна, прагне бути схожою на маму, але не має твердої основи під ногами - сангвінічно-флегматичний тип темпераменту.

4	Чорновол Дмитро	2	Запальний, когнітивний стиль спілкування, потребує підтримки, активний, серйозний – холерично-меланхолічний тип темпераменту.
5	Бурячок Михайло	2	Запальний, активний, демонстративний, веселий, прагне бути схожим на тата, у пошуку основи у житті – холеричний тип темпераменту.
6	Солодчук Михайло	2	Рішучість, врівноваженість, цікавість, спокійність, веселість, працьовитість – сангвінічний тип темпераменту.
7	Соцький Руслан	2	Цікавість, допитливість, винахідливість, запальність, неконтрольований, веселий, комунікативний - холерично-сангвінічний тип темпераменту.
8	Бабицький Віталій	2	Запальність, самотність, прагнення до лідерства, упертість, зосередження лише на власних потребах – холеричний тип темпераменту.
9	Ільчук Аліна	2	Настороженість, страх, дитяча нестійкість, втеча в гру від реальності, самотність, тривожність – меланхолічний тип темпераменту.
10	Кравецький Іван	2	Активність, прагнення до домінування, мається деяка настороженість та протистояння натиску - холерично-меланхолічний тип темпераменту.
11	Коломійчук Денис	4	Самотність, замкнутість, відлуння небезпеки, підозріливість, песимістичність, прив'язаний до минулого за яким сумує - меланхолічний тип темпераменту.
12	Гладков Микола	4	Напруженість, акуратність пасивний, розвинена внутрішня фантазія, потреба в підтримці, невпевненість - меланхолічний тип темпераменту.
13	Дідух	4	Прагнення до самостійності, упертість,

	Михайло		холоднокровність, творча натура – флегматичний тип темпераменту.
14	Марчук Юрій	4	Невпевненість, напруженість, прив'язаність до минулого, до мами, незахищеність на фоні видно душевна травма - меланхолічний тип темпераменту.
15	Медведчук Олег	4	Запальність, демонстративність, активність, тривожність, тяжка душевна травма – меланхолічно-холеричний тип темпераменту.
16	Ковальчук Люба	4	Его-центризм, цікавість, активність, впертість, протистояння, безтурботність – флегматично-холеричний тип темпераменту.
17	Несудімова Валерія	4	Ніжність, чутливість, прагнення до переваг, невпевненість, упертість, безтурботність - сангвінічно-флегматичний тип темпераменту.
18	Потійчук Тетяна	4	Добра, багатий внутрішній світ, старанна, ніжна, смілива, наполеглива та впевнена у своїх силах – сангвінічний тип темпераменту.
19	Ковтунюк Володя	4	Запальний, чутливий, активний, своє образність, мається деяка невпевненість та страх - меланхолічно-холеричний тип темпераменту.
20	Ладошко Микола	4	Невпевненість, прагнення до домінування, збудливий, веселий, холерично-сангвінічний тип темпераменту.
21	Стрілецький Влад	4	Відповідальний, тактовний, добрий, дещо невпевнений та сум за втраченими роками за минулим, - сангвінічно-флегматичний тип темпераменту.

За результатами дослідження бачимо, що у дітей у переважній більшості змішані типи темпераменту, а чистого прояву мало – лише три, що свідчить про те що у дітей молодого шкільного віку ще характер

несформований до кінця, але особистісні риси які проявляються свідчать про притаманний їм той чи інший тип темпераменту.

Кожна риса особистості може мати зовсім різне значення в загальній структурі особистості дитини в залежності від її співвідношення з іншими рисами і що потрібно вміти в кожній дитині бачити ті риси, навкруг яких як би групуються всі інші властивості її особистості. Психіка і свідомість дитини, психологічні риси її особистості і формуються і проявляються в діяльності і що, відповідно, вивчення особистості повинно здійснюватися через її діяльність.

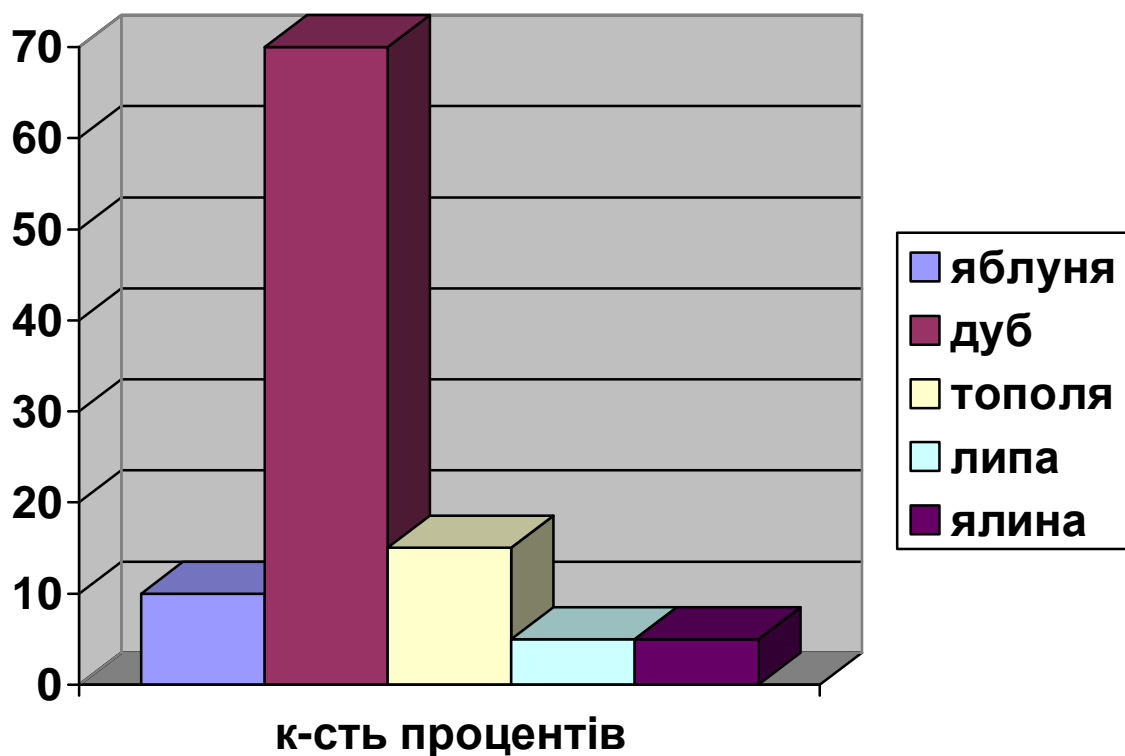

Підсумок.

Кожний школяр володіє тільки одному йому притаманними особливостями пізнавальної діяльності, емоційного життя, волі, характеру, кожний потребує індивідуально підходу. Останнім часом традиційним в діяльності дитячих психологів став структурний підхід, в рамках якого розглядаються особистісні індивідуальні особливості. В їхній роботі все частіше використовуються графічні тести. Графічні і графологічні продукти діяльності дітей відображають їхні індивідуальні, особистісні, поведінкові особливості, які проявляються як на свідомому так і несвідомому рівні.

Психографічні технології дозволяють отримати цілком достовірні факти, спроможні суттєво доповнити образ досліджуваного. Вони являються особливими проєктивними способами цілісної діагностики індивідуальних особливостей та особистості в цілому і повинні використовуватися в поєднанні з іншими психодіагностичними технологіями.

Після співставлення малюнків за їх змістом ми отримали такі кількісні результати по типах намальованих дерев (Малюнок № 2), ми їх маємо 5 різновидів.

(Малюнок №2)

З даного графіку ми бачимо, що діти зобразили найбільше дубів, потім тополь, яблунь і липу та ялину. Таким чином досліджувані що зобразили ялину, липу, дуба та тополю – переважна кількість змішані типи темпераменту, великий спектр індивідуальних особливостей, яблуню – лише сангвініки. З результатів видно, що старші учні зображають пейзажні малюнки, а молодші лише дерево і нічого зайвого. Це говорить про те, що у старших дітей більше розвинена творча уява, а разом з тим у них більше виражені індивідуальні особливості. Нами була зроблена спроба знайти залежність між графічним змістом малюнку і індивідуальними особливостями досліджуваних. Ця спроба у ході дослідження знайшла підтвердження, але у даному випадку були і свої нюанси, такі як: діти могли

дивитися один на одного і зображувати схожі малюнки, що ми бачимо у дослідженні; небажання виконувати малюнок, а малювання так аби від них відчепилися. Вісі ці аспекти мали значний вплив на результативність даного дослідження, і тому ми не можемо з впевненістю на сто відсотків сказати, що томи чи іншому досліджуваному притаманні певні індивідуальні особливості, для більше детального дослідження та вивчення індивідуальних особливостей учнів потрібно провести ряд інших методик по даній тематиці.

Молодші школярі відчувають важкість, пов'язану з недостатнім умінням розуміти, аналізувати, виражати в слові свої забруднення та проблеми. Даний тест «Дерево» К.Коха дає можливість, визначити індивідуальні особливості дитини, а разом із тим: по-перше, вивести і матеріалізувати проблеми дитини в продукті її графічної діяльності, во-друге, з'єднати недиференційовані, до кінця не збагнені переживання з їхніми предметами, по-третє, провести аналіз – обговорення виниклих труднощів, опосередкованих наглядним матеріалом і допомагають зняти особистісні захисти, а також організувати самостійний чи спільний пошук засобів вирішення внутрішніх конфліктів.

У ході дослідження та вивчення проблеми, обмеження та можливостей графічного тесту «Дерево» К.Коха, ми бачимо що при вивченні цього питання підтверджується наша гіпотеза – діагностичні можливості тесту є більшими ніж його обмеження. Підводячи підсумок хотілося б сказати, що дана проєктивна методика є дуже і дуже актуальною при вивченні індивідуальних

особливостей як у молодшому шкільному віці та і в інших вікових періодах людини, адже малювання є виявом внутрішнього світу людини, а разом із тим розкриває досліднику всі потаємні куточки свідомого і несвідомого у поведінці та свідомості людини, що і формують її індивідуальні особливості.

ДОДАТКИ

Додаток № 1

Роботи учнів 2 класу.

Додаток № 2.

Роботи учнів 4 класу.

Список використаних джерел.

1. Бурларчук Л.Ф. Морозов С.М. Словарь-справочник по психодиагностике. СПб: Питер 2000.
2. Бодалёв А.А. Столин В.В. Общое психодиагностика СПб: Речь 2002.
3. Кряжева Н.И. Развитие эмоционального мира детей. Екатеринбург: У – Фактографія. 2004.
4. «Діагностичні можливості графічного тесту «Дерево» К.Коха// Вопросы психологии 2006 №2.
5. Романова Е.С. Графические методы в практической психологии. СПб: Речь 2001.
6. Рогов Е.И. Настольная книга практического психолога №1. – М.: ВЛАДОС-ПРЕСС 2006.
7. Савчин М.В. Василенко Л.П. Вікова психологія. Навч.посібник. К.: «Академвидав» 2005.
8. ОБУХОВА Л. Ф., Детская психология. Учебник. - М., Российское педагогическое агентство. 1996
9. М'ясоїд П.А. Загальна психологія, Навчальний посібник. К. : Вища школа . 2004.
10. Копець В.О. Психологія особистості. Навчальний Посібник К. Академвидав. 2008.